

Samtal och omröstning

- Hur lärare konstruerar demokrati

Lisa Lindell

**Examensarbete 10 p
Utbildningsvetenskap 41- 60 p
Lärarprogrammet
Institutionen för individ och samhälle
Höstterminen 2007**

Arbetets art: Examensarbete 10 poäng, Lärarprogrammet
Titel: Samtal och omröstning – hur lärare konstruerar demokrati
Engelsk titel: Discussion and voting – how teachers construct democracy
Sidantal: 24
Författare: Lisa Lindell
Handledare: Kurt Wicke
Examinator: Monica Hansen Orwehag
Datum: Augusti 2007

Sammanfattning

Bakgrund: Elevdemokrati och demokrati i skolan är centrala teman i skoldebatten i dag. I Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94) står det att man i skolan ska arbeta utifrån ett demokratiskt förhållningssätt och att elever ska fostras in i demokratiska värderingar. Eftersom det finns flera olika demokratimodeller är det av intresse att undersöka hur lärare förhåller sig till detta.

Syfte: Mitt syfte med undersökningen är att undersöka hur lärare förhåller sig till demokratibegreppet och hur de beskriver och konstruerar demokrati i skolan samt hur lärare ser på eleven som ”medborgare” i skolan.

Metod: I min studie har jag valt en kvalitativ undersökningsmetod. För att kunna undersöka lärares förhållningssätt och hur de beskriver och konstruerar en situation använde jag mig av halvstrukturerade intervjuer med intervjuguide. Under bearbetningen och analysen av empirin har jag använt mig av ett hermeneutiskt tillvägagångssätt och tagit hjälp av meningskoncentrering. De intervjuades svar delade jag in i kategorier utifrån teman och återkommande mönster som uppstod under samtalen.

Resultat: Lärarna beskriver ”demokrati” som en formell beslutsprocess som kombineras med samtal, men utan att koppla det till demokratiprocessen. Samtalet används som ett forum för att uttrycka åsikter och stå för vad man tycker. Samtalet används också till att förmedla normer och värderingar. Dessa innefattar bl.a. att vara empatisk, respekterande och att man ska lyssna på varandra. En demokratisk beslutsprocess beskrivs gå till via någon form av röstning där majoriteten vinner. Att lärarna arbetar med demokrati även under samtalet beskrivs inte under intervjuerna. Lärarna avgör både om och när ett samtal skall ske, och om och när omröstning skall genomföras.

Inledning.....	4
Syfte och frågeställningar	4
Forskningsbakgrund	5
Demokrati i samhället.....	5
Demokrati i skolan	6
Demokrati för individen	9
Teoretisk utgångspunkt.....	10
Teori om demokratibegreppet	10
Definition av begrepp.....	10
Metod.....	11
Val av metod	11
Urval	11
Tillvägagångssätt	11
Bearbetning och analys.....	12
Etiskt ställningstagande	12
Validitet	13
Resultat.....	14
Beskrivning av ”ringsamtalet”.....	14
Sammanfattning	15
Beslutsprocessen	15
Sammanfattning	17
Normer och värderingar.....	17
Sammanfattning	18
Diskussion och åsikter.....	18
Sammanfattning	20
Slutsats.....	20
Diskussion.....	21
Metoddiskussion	23
Förslag till fortsatt forskning	24
Referenser	
Bilaga 1 Intervjuguide	

Inledning

Elevdemokrati och demokrati i skolan är centrala teman i skoldebatten i dag. I Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94) står det att man i skolan ska arbeta utifrån ett demokratiskt förhållningssätt. De grundläggande demokratiska värderingarna ska förankras hos eleverna genom fostran. Läroplanen uppmanar också till att eleverna ska ges möjligheter och uppmuntras till att uttrycka sina åsikter, men även få kunskaper om hur demokratiska processer går till. Eftersom det finns flera olika teorier om vad demokrati innebär (bl.a. Held, 1997 och Lundström, 1999) är det av intresse att undersöka hur lärare hanterar läroplanens uppdrag i sin vardag.

Under lärarutbildningen har mitt intresse väckts för arbetet med elevdemokrati. Mina tidigare tankar om demokrati i skolan var att det endast användes i form av klass- och elevråd där representanter utses till att framföra klassens önskemål och talan. Under utbildningens gång har jag fått en vidare syn på begreppet. Jag har under litteraturstudier samt under min verksamhetsförlagda utbildning (vfu) upplevt att demokrati även skulle kunna innefatta former av klassrumsdemokratier där alla kan få möjlighet att delta och samtala.

Man bör ställa sig frågan vad demokrati egentligen innebär. Held (1997) diskuterar detta och menar att man dels bör reda ut vilka medborgarna är och hur dessa skall delta i demokratiprocessen. Dels bör man också fundera över vilka områden som demokratin ska omfatta. Elevdemokrati i skolan borde innebära att alla inom skolans ramar är medvetna om vad som förväntas utav var och en i demokratiprocessen och vilka beslut som i sin tur ska fattas. Jag kommer i mitt arbete att utgå ifrån de tre demokratimodeller som är mest centrala i dagens skolsammanhang. Dessa är den representativa demokratin, deltagardemokratin och den deliberativa demokratin.

Syfte och frågeställningar

Den föreliggande undersökningen syftar till en kartläggning av lärares förhållningssätt till demokratibegreppet. Detta gör jag genom att granska hur lärare beskriver och konstruerar demokratin i skolan samt hur de ser på eleven som deltagare i demokratiska processer. Detta leder till följande frågeställningar:

Hur förhåller sig lärarna till demokrati?

Hur beskriver lärarna att de använder sig av demokrati?

Vilken syn har lärarna på eleven som deltagare i demokratiska processer?

Forskningsbakgrund

I litteratursökningen har jag hittat ett flertal forskningsprojekt som berör demokrati utifrån olika perspektiv. Med dessa som underlag har jag sett relevans i att ta upp tre demokratimodeller som är mest centrala i dagens skolsammanhang. Jag har valt att dela in forskningsbakgrunden i tre huvudrubriker. Den första tar upp demokrati i stort där jag beskriver demokratimodellerna utifrån ett samhällsperspektiv. Den andra behandlar demokratin i skolan där jag bl.a. utgår från Läroplanens riktlinjer och Skolverkets direktiv. Under tredje rubriken tar jag upp hur demokrati kan påverka individen i skolan.

Demokrati i samhället

De demokratiska modellerna har förändrats ett flertal gånger under årens lopp vilket också visar på att demokrati är något som påverkas av yttre omständigheter. Det finns ett flertal olika uppfattningar om vad demokrati innebär och hur man tolkar och motiverar begreppet. Held (1997) beskriver hur demokratin sett olika ut i historien och att det under 1700- och 1800-talet började växa fram två demokratimodeller som ligger till grund för de modeller som är aktuella i dagens samhälle.

Den ena är den ”beskyddande demokratin” som utgår från en uppfattning om individens rättigheter, och statens uppgift att beskydda dessa. Detta motsvarar den representativa demokratimodellen, vilken är den som används i regeringssammanhang. Held (1997) beskriver grundtanken med den representativa demokratin med att vissa personer som är insatta och har mer kunskap i politiska frågor än allmänheten, också är de som har mest inflytande i beslutsfattandet. Representanterna har kompetens i sakfrågor men för övrigt är tanken att de ska lämna folket ifred att sköta sig själva. Denna modell, menar Lundström (1999), utgår ifrån att ”...demokratins värde ligger i att den förverkligar folkviljan”. (s.87) Diskussionerna handlar om att framföra sina individuella intressen.

Den andra modellen, den ”utvecklande demokratin” beskriver att medborgaren blir involverad och engagerad genom att delta i den politiska processen, vilket i sig är ett demokratiskt mål. Under senare år har denna utvecklats och delats in i två olika inriktningar vilka har tagit en allt större plats i den politiska debatten. Dessa motsvarar deltagardemokratin och den deliberativa demokratin. Lundström (1999) beskriver deltagardemokratin med att målet med demokratin är deltagande och engagemang och att vägen dit går via demokratin. Även Held (1997) analyserar deltagardemokratin och beskriver att medborgarna i denna modell är delaktiga i de beslut som fattas. Den deliberativa demokratin betonar å andra sidan samtalet som form där argumentation och möten mellan människor står i fokus. Under samtalets gång förväntas var och ens åsikter att växa fram. Genom samtalet är då syftet att man kommer fram till gemensamma beslut om vad som är rätt och fel och vilka regler som ska gälla (Lundström, 1999). I beslutsfattandet handlar det om vilket argument som är starkast (Englund, 2007). Held (1997) beskriver nödvändigheten av en utveckling av demokratimodellerna på grund av de förändringar som sker i samhället.

En viktig del inom demokratin menar Hadenius (2001) är att demokratiprocessen också leder fram till någon form av förändring, ett beslut. Han beskriver detta som själva tanken med demokratin. Han menar att det finns en risk med att det endast blir en process och att den i sin tur inte leder till någon form av konsensus, vilket innebär att tanken bakom demokratin försvinner. Hadenius (a.a.) beskriver detta på följande sätt:

Folkstyre, kan det hävdas, ska inte bara handla om deltagande, diskussion och sådant. Det ska också komma ut någonting ur processen. Annars riskerar demokratin att bli blott terapeutisk: människor inbjuds att medverka och att delibrera, men det blir få eller inga resultat. Det parlamenteras men inte mycket produceras. Detta är inte bra för demokratin. Dess legitimitet grundar sig inte bara på en folklig hänförelse över de procedurer för beslutsfattande som den erbjuder. Den grundar sig också på en övertygelse om att det via demokratiska institutioner ska gå att åtgärda vitala samhällsproblem. (Sid. 68)

Demokrati i skolan

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. [...] Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.” (Lpo 94 s.3)

Skolans demokratiska uppdrag handlar om att utveckla elevernas kunskap om demokrati. Detta beskriver Skolverket att man kan göra på olika sätt. Det har getts ut ett flertal rapporter om demokratiarbete i skolan. Skolverket diskuterar vikten av att eleverna i den demokratiska fostran inte enbart ska lära sig hur demokratiska processer kan gå till som form, utan att den även ska innefatta innehållet i demokratin såsom det sociala klimatet och vad det innebär att vara demokratisk medborgare. Om detta uttrycker Lpo 94 följande:

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. (s.5)

Skolverket (2000) beskriver det demokratiska arbetet genom att låta eleverna samtala, lyssna och pröva argument mot varandra. I samtalet kan eleverna få sätta ord på sina värderingar och tankar för att stärkas eller omvärderas. Detta är viktigt för att värderingarna ska bli förankrade hos eleven på ett djupare plan. Genom att arbeta på detta sätt är det demokratiska målet att på skolan utveckla goda sociala relationer och motverka kränkande behandling.

Såväl kunskap om demokrati som insikt och förtrogenhet i demokratiska värden är nödvändiga för att kunna utveckla demokratisk kompetens. Förskolors och skolors demokratiska uppdrag baseras på en kunskapssyn som innebär att en individs lärande och utveckling äger rum främst i samspel med andra, i en social kontext som påverkar förutsättningarna. Istället för en kunskapsförmedling där barn och unga ses som passiva mottagare, ses kunskap som något som utvecklas i ömsesidig kommunikation och samspel. (Skolverket, 2000 s.15)

Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. (Lpo94 s.4)

Hur man tolkar styrdokumentet och dess avsikt med det demokratiska arbetet är beroende av vilken uppfattning om demokrati man har, vilket inte alltid innebär att Skolverkets intentioner med elevdemokrati är de som avspeglar sig i skolans verksamhet (Lundström, 1999).

Skillnaderna på den representativa demokratiteorin och på deltagar- och deliberativ demokrati är att den tidigare mer fokuserar på formen av demokrati, genom exempelvis klass- och elevråd, och de båda senare på innehållet och funktionen, vilka i sin tur kan användas som klassrumsdemokratier (Skolverket, 2000). Lundström (1999) beskriver hur eleverna utifrån den representativa demokratin ska lära sig att föra fram sina intressen, genom t.ex. elevstyre, och på så sätt träna sig i att delta i större demokratiska institutioner såsom kommunala och nationella. Han beskriver vidare hur deltagardemokratin används inom skolan som ett medel att utveckla eleverna till att bli moraliska medborgare där det goda för individen står i centrum. Deltagardemokrati som fostran beskrivs som att dygden är målet och demokratin är medlet. Syftet med elevdemokrati används som ett medel att få eleverna att bli moraliska och empatiska individer. Risker med detta menar Lundström är att om resultatet inte blir som man tänkt sig kan man dra ner på elevdemokratin. Englund (1999) beskriver den deliberativa demokratin, som ett sätt att fostra individer in i ett demokratiskt levnadssätt där var och en har förutsättningar att delta i demokratiska processer. Englund diskuterar här möjligheterna till att utveckla den deliberativa demokratin genom deliberativa samtal och attityder i skolan. Han menar att deliberativa samtal är nödvändiga i skolan för utvecklingen av den deliberativa demokratin som ett komplement till representativa demokratiformer. Detta är enligt Englund en lång process där skolan utgör en viktig och stor roll. För att nå dit ska man i samtalet ta upp skilda värderingar och perspektiv i offentliga frågor. Det är viktigt att samtala utifrån olika sociala gruppers perspektiv och även diskutera konsekvenserna av dessa. Deliberativ demokrati behöver inte nödvändigtvis leda till att alla är överens. Det kan vara att man delibererar om vilken typ av beslutsprocess man ska använda sig av för att fatta ett beslut eller att man kommer fram till att man inte är överens. Det deliberativa samtalet i skolan spelar en stor roll för utvecklandet av den deliberativa demokratin. Englund (2007) har sammanställt en slutrapport från forskningsprojektet "Utbildning som deliberativ kommunikation" i skriften "Utbildning som kommunikation – Deliberativa samtal som möjlighet". Han menar att skolan spelar en viktig roll i att fostra barnen till demokrater genom att ta ställning och föra fram sina åsikter. Skolan bör inte avspegla hemmen utan vara en offentlig plats där möjligheter finns att synliggöra skilda synsätt, även sådana som kan ses som provokativa. I det deliberativa samtalet jämförs och ifrågasätts olika synsätt genom att de ställs inför en kritisk granskning där man har möjlighet att argumentera för och emot. Theodorsson (2003) framhåller att ett längre samtal är ett mer idealt deliberativt samtal eftersom fler åsikter och olika uppfattningar kan ventileras.

Det deliberativa samtalet har tagit en allt större plats när det gäller arbetet med skolans demokratiska värdegrund men det är ändå svårt, menar Englund (2007), att avgöra hur stort intresset hos lärarkåren egentligen är för att deliberera med sina elever. De traditionella mönstren i skolan är svåra att bryta av olika anledningar även om många vill och försöker. Englund diskuterar rimligheten i om ökningen av deliberation i skolan skulle kunna stärka demokratiformen och utveckla deliberativa attityder hos elever. I den deliberativa processen förväntas var och ens åsikter, under samtalets gång, att växa fram. Genom argumentation kommer man då fram till gemensamma beslut om vad som är rätt och fel och vilka regler som ska gälla. För att nå hit krävs det att deltagarna är engagerade.

Englund (2004) menar att det är troligt att deliberationens viktigaste förutsättning, att alla ska vara jämlika i samtalet, kommer att misslyckas flera gånger. Deliberationen, menar han, är ett projekt som under lång tid kan "bryta ned egennytta, missbruk av formell auktoritet och privata egoistiska strävanden.[...] Ett projekt som måste räkna med att stöta på svårigheter och motgångar." (s.74). Hadenius (2001) beskriver att det ur demokratisynpunkt är viktigt att demokratiprocessen också leder fram till ett beslut.

Läraren har en viktig roll i undervisningen, inte minst med sina kunskaper och sin förmåga att se på saker utifrån olika perspektiv. Det deliberativa samtalet i skolan kräver också att läraren är närvarande i någon form, antingen i form av samtalsledare eller som den som kan lyfta och belysa problem utifrån olika synvinklar. Men läraren är också en auktoritet vilket ställer höga krav på denne i det deliberativa samtalet. Det är viktigt att läraren respekterar alla synpunkter (Englund 2004). Englund (2007) poängterar lärarens roll som mycket viktig genom att vara den som avgör vilka frågor som är lämpliga, utifrån exempelvis åldersgrupp och vara den som sitter inne med kunskapen. Att deliberativa samtal ska ske naturligt mellan elever då läraren är frånvarande är en lång process som kräver att lärarstyrda deliberativa samtal är en integrerad del av vardagen i skolan.

Englund (2004) menar att deliberativa samtal med fördel kan användas i skolan som institution för att "...utveckla de kommunikativa rättigheter som utgör grundvalarna för det politiska deltagandet" (s.62), vilket stämmer överens med Skolverkets syn på uppdraget. Den kritik som riktas mot den deliberativa demokratin är bl.a. att demokratin bör utföras av en elit som har ett utvecklat intresse för allmänna frågor och att deliberation ändå avskärmar människor som inte har förmågan att föra fram sina åsikter vilket också endast en elit klarar av. Detta försvaras med att det är formen på demokratin som är avgörande och även om total jämlikhet är svår att uppnå så får inte det hindra oss från att försöka och sträva efter att deliberera. Deliberativa samtal, menar Englund (a.a.), är också ett sätt att väcka ett intresse för allmänna frågor.

Lundström (1999) ställer sig kritisk till skolan som forum för elevdemokrati eftersom skolan i sig inte är en politisk institution. Det demokratiska förhållningssätt läraren har kan spegla den demokratiska fostran man för i sin undervisning vilket alltså borde innebära att det inte är självklart att Skolverkets strävan mot demokratisk fostran är den som förs i skolorna. Han menar också att, det som Skolverket hävdar motiverar elevernas inläring via elevdemokrati, lika gärna kan motverka inläringen om demokratin inte upplevs som något positivt. Elevdemokrati handlar om fostran och om detta menar Lundström följande:

Demokratisk fostran handlar inte bara om att lära sig procedurer i praktisk handling, utan om att utveckla övertygelser och inhämta kunskaper. Dessa mål talar om ett professionellt inflytande för lärare. (s. 98)

Lundström beskriver att ett större engagemang i samhälleliga diskussioner är viktigt utifrån den demokratiska fostran för att kunna möta upp regeringens krav på arbetet med solidaritet och tolerans.

Demokrati för individen

En del av skolans demokratiska uppdrag är att ge eleverna teoretiska kunskaper om demokrati och värdegrund. Skolorna skall också verka på ett sådant sätt att eleverna kan påverka sin situation i skolan och vara delaktig i demokratiska processer. Detta beskriver Skolverket (2000) bl.a. genom att kunna försvara sina demokratiska värderingar. Har man dock inte klätt sina tankar i ord kan det vara svårt att stå till svars för dem och dessutom förstå vad innebörden i dem egentligen är. Har man heller inte fått någon erfarenhet av demokratiska strukturer kan det också vara svårt att förhålla sig till dem. (Skolverket, a.a.)

Medan Skolverket (2000) menar att elevdemokrati ökar lusten till inläring hävdar Lundström (1999) att demokrati i skolan inte är någon garanti för att eleverna skall få motivation och lust

till lärande. Allt hänger på hur demokratin går till och utformas. Likaväl som man i samhället kan bli kritisk och tappa förtroendet för de styrande kan även eleverna göra det till skolledningen om det som de beslutar om inte fullföljs. Detta menar Lundström skulle kunna leda till att eleven tappar lusten till att gå i skolan. Utifrån ett deltagardemokratiskt perspektiv utgör deltagandet i politiken att individen får en känsla av att kunna påverka och detta bidrar till att intresset för politiken ökar. Deltagardemokratin fokuserar på individens utveckling. (Held, 1997)

Det pratas mycket om vilka rättigheter man har som barn, men till rättigheter hör också skyldigheter. I det deliberativa samtalet har man rätt att delta och höras och bli respekterad för sina åsikter men det kräver också att man lyssnar till och respekterar andra (Näsman, 2004). Englund (2007) återkommer flera gånger till begreppet respekt och vikten av att visa respekt för den andre och dess åsikter. Detta är en viktig grundpelare i det deliberativa samtalet för att kunna ge utrymme för andras sätt att se på saker. Theodorsson (2003) understryker att det är värre att undvika och osynliggöra någon i det deliberativa samtalet än det är att avbryta någon som pratar, detta för att den tidigare störningen påverkar självbilden mer negativt än den senare.

Almgren (2006) påpekar att de former av representativ demokrati som exempelvis elevråd och liknande inte påverkar elevernas kunskaper inom demokrati och politik. Denna form har endast effekt på de enskilda eleverna som deltar i mötena. Hon beskriver att ett öppet klassrumsklimat och stora möjligheter till samtalsdemokratisk deliberation däremot ökar elevernas kunskaper inom politik och demokrati. Enligt Skolverket (2000) är det många, både barn och personal inom skolan, som upplever att demokratiska processer som elevråd, inte är demokratiska i den bemärkelsen att den ger någon direkt möjlighet till påverkan. Lundström (1999) menar, att för att åstadkomma demokrati krävs det medborgare som är villiga och engagerade att delta i demokratiska processer oavsett vilka det är.

Demokratisk fostran handlar primärt om att ge elever ett politiskt självförtroende som medborgare. Det är i medborgarrollen som de kan agera som demokratiska aktörer. [...] Att stimulera elever till ett allmänpolitiskt engagemang och att delta i en diskussion i ideologiska grundfrågor, som inte har med skoladministration att göra, måste [...] vara en del i en demokratisk fostran. (Lundström, a.a. s. 99)

Teoretisk utgångspunkt

Teori om demokrati

Den teoretiska utgångspunkt jag har tagit i mitt arbete utgår ifrån John Deweys (1859-1952) demokratiteori.

Dewey (1997) framhåller demokratin i skolan och menar att skoldemokrati ger möjligheter till förändring av samhället och för den enskilde individen. Dewey poängterar vikten av att kommunicera och menar att kommunikation mellan människor är nödvändigt för att nå resultat. Dewey beskriver kommunikationen som utvecklande och att deltagarna då ges möjligheter att pröva sina tankegångar genom argumentation. Det är i den sociala kontexten som människan har möjlighet att utvecklas. Ur ett representativt demokratiperspektiv skapas grupperingar utifrån individuella intressen vilket Dewey hävdar endast skapar isolering utan samspel med andra, vilket i sin tur leder till konflikter mellan grupper. Dewey menar alltså att demokrati är något mer än enbart formell, representativ demokrati. Han förespråkar en demokratiform där man i första hand utvecklas och skapar gemenskap med andra människor för att få förståelse för de förändringar som sker i samhället.

Definition av begrepp

I uppsatsen använder jag mig av begreppet ”god medborgare” när lärarna betonar att eleverna skall lära sig att uttrycka sig, framföra egna och respektera andras åsikter, rösta och acceptera röstresultat. Denna medborgarbild som jag beskrivit fungerar som ett slags pedagogiskt ideal för fostran och undervisning. Eftersom diskussionen om demokrati innehåller många olika föreställningar om vad demokrati innebär (Held, 1995) är det principiellt intressant att undersöka hur lärarnas berättelser konstruerar ”den gode medborgaren”.

Metod

Val av metod

Jag har valt att göra kvalitativa forskningsintervjuer eftersom mitt syfte är att få en förståelse för informantens upplevelser av en situation för att sedan kunna analysera och beskriva denna. Kvale (1997) menar att den kvalitativa forskningsintervjun syftar till att förstå en persons livsvärld och vilken relation den intervjuade har till den. Jag är sedan tidigare bekant med skolan vilket var en tillgång för undersökningen eftersom jag kände till personalen och hur arbetssätten kunde se ut och att jag då kunde koncentrera mig mer på intervjuerna. Detta var också en risk eftersom det gjorde att jag och de intervjuade redan innan hade en viss förförståelse av varandras förhållningssätt, vilket kan ha påverkat samtalet. Anledningen till att jag valde bort observationer som metod var att jag endast ville använda mig av lärarnas berättelser. Risken med observationer kopplade till intervjuer är att de intervjuade kan uppleva en form av kontrollerande från intervjuaren (Kvale, a.a.).

Urval

Jag har totalt intervjuat sex lärare som undervisar i årskurserna 1-5. När jag valde skola gjorde jag ett medvetet val med tanke på att jag kände till skolan och det arbetssätt som bedrivs på skolan, sedan tidigare. Detta kan ha påverkat undersökningen eftersom jag hade en viss förförståelse om hur lärarna förhöll sig gentemot mitt syfte vilket också kan ha påverkat min analys. Jag har dock förhållit mig så kritiskt som möjligt till min förförståelse för att få en så realistisk analys som möjligt. Att lärarna kände till mig som person kan också ha påverkat deras svar under intervjun både genom att det skapade en trygghet så att de kunde svara så sanningsenligt som möjligt, men också med deras eventuella förväntningar på sig att svara utifrån vad de trodde förväntades av dem. Anledningen till att jag valde att fokusera undersökningen på en enda skola var för att inte hamna i en situation där jag jämförde olika skolors arbetssätt vilket inte heller var mitt syfte.

Tillvägagångssätt

Litteratursökningen har jag gjort via Trollhättans stadsbibliotek, Internet och databaserna Libris och Sofia. Jag har främst använt mig av sökorden demokrati, demokratimodeller, demokrati i skolan, och deliberativa samtal då bl.a. Held, Englund och demokratiutredningens artiklar visade sig i resultatlistan vilka jag kunde se ha relevans till mitt arbete.

Jag valde att göra en halvstrukturerad intervjuguide som gav mig möjligheter att ställa relevanta följdfrågor. Dessa var kopplade till den intervjuades vardag vilket gjorde att den intervjuade kunde berätta fritt och lättsamt. Det gjorde också så att det kunde bli ett avslappnat samtal vilket ledde till att jag kunde få svar på de frågeställningar som jag har utgått ifrån. Enligt Kvale (1997) finns det risk att den intervjuade svarar utifrån vad som förväntas av denne. För att undvika detta valde jag att inte informera om syftet med min undersökning. På grund av att jag sedan tidigare är känd på skolan visste de flesta lärare om vad jag har haft för funderingar kring min uppsats vilket ändå kan ha påverkat informanterna under intervjun.

Intervjuguiden var utformad på ett sådant sätt att de intervjuade fått möjligheter att beskriva hur deras verklighet ser ut och inte enbart vilka åsikter intervjupersonen har om ämnet. Det finns naturligtvis risk att den intervjuade trots det ger svar som denne tros förväntas svara. Jag är medveten om att mina förkunskaper om skolan och mina förutfattade meningar har påverkat mig under intervjuerna. Jag har dock strävat efter att kritiskt granska mina egna

tankegångar och inte låta dessa styra samtalet. Enligt Kvale (1997) är det viktigt att förhålla sig öppen för hur samtalet utvecklar sig och vara lyhörd inför det som kommer upp under samtalet.

Under intervjuerna ställde jag öppna och relevanta följdfrågor för att få ett så relevant material som möjligt. Intervjun blir då mera som ett samtal och man blir inte så styrd av själva frågorna utan det är målet med intervjun som styr samtalet. Är man dåligt påläst på sitt ämne och känner sig osäker på vad det är man egentligen vill få fram kan denna form av intervju vara svår att använda sig av (Kvale, 1997). Jag försökte ställa korta och öppna frågor för att få den intervjuade att vilja berätta om sina upplevelser. Innan jag gick ut och intervjuade gjorde jag en provintervju på några av mina kurskamrater för att kontrollera att frågorna var relevanta till mitt syfte. Jag fick då också möjlighet att träna på att ställa följdfrågor, vilket var bra, eftersom det gav mig säkerhet vid intervjutillfällena med lärarna.

Samtliga intervjuer spelades in på band för att jag skulle kunna koncentrera mig på att lyssna aktivt på den intervjuade och för att kunna återvända till intervjun vid behov under analysen. Jag kunde på så sätt också göra minnesanteckningar under samtalets gång. Enligt Kvale (a.a.) är bandspelare ett bra sätt att få med alla nyanser i berättandet. Eftersom jag satt ensam under intervjun upplevde jag att detta var ett bra sätt för mig att kunna återknyta till samtalsämnen som kom upp utan att behöva avbryta informanten.

Bearbetning och analys

När samtliga intervjuer var avslutade lyssnade jag igenom varje intervju och transkriberade dessa ordagrant med upprepningar och pauser markerade i texten, för att få med alla nyanser inför analysen. Betoningar markerade jag med kursiv stil. I publiceringen har jag för tydlighetens skull varsamt modifierat svenskan och gjort texten mer sammanhängande. Denna analysmetod kallas för meningskoncentrering och innebär att de uttalanden som görs blir mer kortfattade och koncentrerade på det som är väsentligt för studien (Kvale 1997).

När jag tolkat och analyserat texten har jag använt mig av ett hermeneutiskt förfaringssätt för att få en fördjupad förståelse för texten. Detta innebär att man är medveten om den förförståelse man har inför en analys. Den i sin tur är nödvändig för att kunna tolka och analysera sin omvärld. Det är våra uppfattningar av omvärlden som påverkar hur vi ser på saker och ting. Den hermeneutiska cirkeln innebär att man tolkar varje del i texten utifrån helheten och att helheten i sin tur tolkas utifrån delarna. Varje del kan sedan ge helheten ett nytt perspektiv tills det inte längre finns några oklarheter i texten (Bergström & Boréus, 2005).

När utskrifterna av intervjuerna var klara läste jag noggrant igenom varje intervju för att få en förståelse för materialet och för att skapa mig ett helhetsintryck. Jag delade sedan in materialet i kategorier utifrån de mönster jag kunde utläsa i texten och utifrån de tankefigurer som upprepades. Detta för att få en tydlig överblick över resultatet. Utifrån det återgick jag till helheten för att sedan återigen dela upp materialet i mindre delar ända tills det inte fanns några motsättningar mellan helheten och delarna i texten.

Etiskt ställningstagande

Läraren valde intervjuplats och innan intervjun informerade jag den intervjuade om de etiska principerna (Forskningsetiska principer, 2002) och om informantens rättigheter. Jag klargjorde för informanterna att deltagandet var frivilligt och att de när som helst kunde avbryta sitt deltagande i undersökningen. Jag försäkrade dem om konfidentialiteten genom att

inga personnamn, skola eller kommun på något vis kommer att röjas i uppsatsen. Redan i utskrifterna av intervjuerna valde jag att fingera namnen på de intervjuade. För att säkerställa konfidentialiteten ytterligare informerade jag om att allt insamlat material enbart kommer att användas i undersökningssyfte och endast kommer att läsas av mig och min handledare och att de inspelade intervjuerna kommer att förvaras på ett säkert ställe. När intervjun var avslutad erbjöds informanten att få ta del av det färdigställda arbetet. Enligt Kvale (1997) är det viktigt att de etiska principerna ingår i hela forskningsprocessen.

Validitet

Studien är gjord utifrån det undersökningsområde som den omfattar vilket innebär att resultatet inte är generaliserbart för alla lärare. Principiellt är den dock intressant därför att den belyser konstruktionen av begrepp och handlingar som är aktuella.

Resultat

I resultatet har jag valt att fokusera på de teman och återkommande mönster som har lyfts fram i samtalen och hur dessa har betonats utifrån mina frågeställningar.

Beskrivning av ”ringsamtalet”

Ett ringsamtal beskrivs av lärarna som ett samtal där elever och lärare sitter tillsammans på golvet eller på stolar där dessa är formade i en ring. Lärarna konstruerar samtalet som något som avgränsar sig från den övriga verksamheten, som en avskild hörna för demokrati, där eleverna får möjlighet att höras och synas.

Ett ringsamtal har en tydligare karaktär än om man till exempel pratar om vad man har gjort i helgen. Har man ett samtal är det ett djupare samtal. (Sandra)

Lärarna beskriver ringsamtalet som något som sker kontinuerligt. Syftet beskrivs vara en spegling av vardagen och den aktuella situationen, där dagsformen och elevernas välbefinnande står i fokus. Ringsamtalet beskrivs som ett forum där skolans sociala klimat formas och där det finns ett syfte att man ska ”må bra”.

Ett mål som är jätteviktigt med ringsamtal är det sociala klimatet. Att man ska må gott. Att man ska trivas. Alla ska känna att man blir hörd och sedd, att man får ett gott klimat. Det är jätteviktigt. (Petra)

Flera av lärarna använder ringsamtalet till att ta upp aktuella händelser. Genom att använda sig av till exempel tidningsartiklar, beskriver lärarna att de kan väcka elevernas intresse och utveckla ”givande diskussioner”. Detta kan ses som en fostran i att delta i offentliga samtal.

Det kan vara någonting som jag har läst i en tidning som jag tycker kan vara väsentligt att ta upp i klassen att diskutera. (Frida)

Läraryntervjuerna beskriver att samtalen i första hand initieras av lärarna.

Ibland kan det ju vara så att jag har någonting som jag vill ta upp med barnen och då gör man det. (Lena)

Lärarna definierar en önskan och en strävan att eleverna själva ska komma med initiativ till samtal, men att det inte alltid finns möjligheter till det. Det verkar dock vara lärarna som avgör vilka frågor som är lämpliga att ta upp i ringsamtalet.

Vi brukar så långt det går att låta barnen lyfta frågorna själv i ringen. (Petra)

Ett mål med ringsamtalet, som lärarna beskriver, är att de vill få eleverna att diskutera med varandra. De anser att det är viktigt att eleverna får möjligheter att uttrycka sina åsikter. Själva diskussionen beskrivs som målet med samtalet.

Man har ett mål med det. Man vill någonstans med det, i en diskussion tillsammans med eleverna. Och gärna att eleverna diskuterar. Att dom pratar. Det är väldigt bra om man kan få dom att prata med varandra. (Frida)

Lärarna verkar vara de som i första hand leder och styr samtalet, men att det finns en strävan efter att eleverna själva ska kunna diskutera med varandra.

Ofta får man ju igång ett väldigt bra samtal mellan barnen så man fungerar ju egentligen mer som samtalsledare. Att man styr frågorna lite grand och vinklar dom åt rätt håll så att säga. (Petra)

Det är fröken som bestämmer, att man räcker upp handen, för det går inte att trettio elever sitter och pratar och vill berätta allihop, utan pedagogen är ordföranden. (Lena)

Petra och Anders beskriver att det är de som värderar och bedömer eleverna i samtalet.

Ringsamtalet är en viktig bedömningsgrund i många ämnen. Man är faktiskt bedömd, man måste göra sitt bästa och vissa elever får man ju hjälpa eller verbalt tvinga lite grand. (Anders)

Lärarna konstruerar här maktutövning utifrån personlig, nödvändig och formell makt. Den personliga makten sker genom att pedagogen, genom sin roll som samtalsledare, styr eleverna i samtalet utifrån en personlig tanke, om hur samtalet ska utveckla sig. Den nödvändiga makten konstrueras när läraren känner sig tvingad att fatta beslut i en speciell situation. Den formella makten utövas utifrån de styrdokument som läraren är underordnad att följa.

Sammanfattning

Ringsamtalet beskrivs som ett forum för demokrati, som utövas i form av att eleverna blir synliga och där syftet är att man ska "må bra". Lärarna beskriver vikten av att eleverna får delta i samtalet där diskussionen ses som viktig. Det är dock lärarna som verkar vara de som leder och styr samtalet och avgör om samtalet ska ske eller inte. Enligt lärarintervjuerna är det i första hand viktigt att eleverna tar ställning och uttrycker sina åsikter, men argumentationen för dessa formuleras inte som lika viktig. Lärarna uttrycker makten över samtalen på olika sätt. Ramen är på förhand given och det är lärarna som är initiativtagare till dessa samtal.

Beslutsprocessen

Enligt lärarnas berättelser fattas demokratiska beslut ofta genom handuppräckning. Detta kan ske genom att eleverna får förslag eller att eleverna själva har gett alternativ på vad de ska rösta om. I vissa frågor beskriver lärarna hur de använder sig av diskussioner för att komma till ett gemensamt beslut. Eleverna får då framföra sina synpunkter för att sedan fatta ett beslut där majoriteten vinner. Lärarna uttrycker att det finns mer eller mindre viktiga frågor som påverkar vilken beslutsprocess som ska användas.

Senast är skolavslutningssången. Då presenterades olika avslutningssånger och så fick varje barn rösta vilken sång dom tyckte bäst om så blev det majoriteten som vann. Det är ju ett enkelt sätt att räkna upp handen. Det är ju sådana frågor som inte är så viktiga. (Sandra)

När vi har haft en diskussion så brukar jag sammanfatta vad vi har kommit fram till, så att jag inte har missuppfattat någon. Sen får man räkna upp en hand, när

man tycker att det passar mig bäst och så räknar vi antal händer och då har vi ju ett demokratiskt beslut, att mest antal händer vinner. (Lena)

Vissa gånger får man bara säga: 'Så här är det nu. Punkt slut. Det är inget att diskutera, så här är det. Nu har vi bestämt att det här är det bästa för alla och då är det detta som gäller och då behöver vi inte diskutera det någon mer gång. (Petra)

Lärarna uttrycker vikten av allas delaktighet vid speciella situationer som konflikthantering, diskussioner om moral och etik och vid utvärderingar. Det verkar också finnas en syn på att delaktigheten i samtalet påverkar om det ska ske någon förändring eller inte.

Vill man att det ska bli någon genomslagskraft så gäller det ju att man diskuterar ett ämne. Vill man att det ska ske en förändring så är det ju viktigt att det blir ett samtal. Då hjälper det ju inte att jag för en monolog om hur jag tycker att det ska vara utan då gäller det ju att man diskuterar det tillsammans och det då är många som är delaktiga. (Sandra)

Lärarna beskriver hur klassen delas upp i pojkar och flickor och hur de genomför samtal som har vissa tydliga kriterier som ska följas. Lärarna formulerar vikten av att alla är med och hjälper till att lösa problem som har uppstått. De beskriver också beslutet som något viktigt i denna form av samtal där det oftast handlar om någon form av konfliktlösning. Lärarna verkar se en möjlighet i att eleverna kan lära sig något om konflikthantering av varandra, där demokratin används som ett medel för detta.

Här säger man inga namn men det brukar oftast komma fram vem som gjorde det och så kan de lösa konflikten, som hände ute på rasten. Ordet är öppet där och man ska känna lugn och trygghet i att kunna säga när man känner sig kränkt av någon. Det ska vara en sådan okej stämning att man ska känna den tryggheten där. (Ulrika)

Lärarna uttrycker diskussionen som ett medel att nå ett resultat. Beslutet konstrueras sedan via handuppräckning vilket ses som ett demokratiskt beslut.

Man når beslutet via diskussion skulle jag vilja säga. Och sen ställer jag frågan: 'Hur ska vi göra nu då?' och så får dom komma med förslag. Och ibland kan det va demokratiska omröstningar: 'Nu har vi det här alternativet, vi har det här och vi har det här'. Man kan få rösta då. Räcka upp handen, 'Jag tycker så här.', Och så är det ett demokratiskt beslut. (Frida)

Lärarna beskriver att längden på samtalen påverkar delaktigheten i diskussionen. De uttrycker att det är viktigt att samtalet genererar ett stort deltagande där beslutsfattandet inte formuleras stå i fokus. Synen på demokrati formuleras som något rent beslutsfattande via omröstningar.

Det kan ta jättelång tid ibland. Men det får det ta. För det ger så mycket, det genererar så mycket och ofta är ju många delaktiga, många är ju aktiva, intresserade. (Petra)

Processen formuleras som en del av ringsamtalet. Lärarna beskriver processen som ett led i att en förändring ska ske där förändringen hos eleven ses som det viktiga.

Man vill uppnå någonting i gruppen. Att sätta igång en process hos gruppen eller hos enskilda elever som så småningom leder till någonting som händer. Ett ringsamtal kan ju väcka mycket tankar. Och vissa barn kanske inte säger någonting men det väcker tankar hos dom som kommer sen. (Frida)

Det verkar finnas en dold demokrati bakom tankarna med processarbetet, att eleverna ska upptäcka vad som är ”rätt” och ”fel” utan att lärarna uttrycker det i klartext.

Sammanfattning

När ett beslut ska fattas i samtalet är det läraren som avgör i vilken form beslutsfattandet ska ske. Inför beslutsfattande med handuppräknning kan eleverna få komma med förslag på valmöjligheter. I beslutsfattande i form av förändringar är eleverna delaktiga i processen men lärarna har det yttersta ansvaret för beslutet. Lärarna beskriver handuppräknningen som en demokratiprocess som kan tolkas som representativ. Lärarna verkar ha en bild av demokratin, där samtalen konstrueras som ett forum för elevernas delaktighet, och röstningen som form för själva beslutsfattandet. Samtalet och beslutsfattandet beskrivs alltså som två skilda processer. Samtalet handlar om att visa upp sig och uttrycka åsikter, medan beslutsfattandet handlar om att rösta. Demokrati konstrueras som beslutsfattande men åsikter och argumentation beskrivs inte som relevanta för demokratin. Lärarna uttrycker att samtalen handlar om uttryckande och ställningstagande men själva beslutsprocessen är mera formell.

Normer och värderingar

Begreppet ”berömsamtal” beskrivs av lärarna som en form av samtal där syftet verkar vara att förstärka beteenden hos eleverna som anses vara positiva. Exempel på sådana beteenden beskrivs genom att vara en bra kompis och att vara ansvarstagande. Dessa värderingar anges av lärarna, där berömsamtalet beskrivs som en fostransmodell. Lärarna fokuserar på olika former av positivt beteende vilka stärks genom ett positivt bemötande. Det är lärarna som formar samtalen och anger de normer och värderingar som är värda att berömma.

Man lyfter elever som är väldigt positiva som har ett positivt beteende. Vi ger varandra beröm. (Sandra)

Lärarnas berättelser om respekt handlar om vikten av att lyssna när andra pratar och inte avbryta. Lärarna verkar ha en vilja att så många som möjligt ska yttra sig i vissa frågor som de anser viktiga att alla deltar i. Det verkar handla om en inskolning utav vissa värderingar och beteendemönster som är givna av läraren. Delaktigheten i samtalen konstrueras av lärarna som något obligatoriskt.

Det är ju inget bra ringsamtal om det bara är ett par tre stycken som sitter och säger kloka saker. Att samtala först två och tre stycken är ju ett bra sätt att tvinga alla till att ta ställning. (Sandra)

Lärarna beskriver att eleverna ska vara bra föredömen gentemot varandra. Eleverna skall alltså fostra varandra, utifrån de riktlinjer lärarna ger i samtalen.

Vi lärare kan ju säga hur en elev ska uppträda och vara. Fast vi är ju inte där hela tiden. Kan man få hjälp av sina klasskompisar, få insikt utav dom, få beröm

utav dom eller stöttning utav dom så ger det så enorm kraft. Dom är ju trettio och jag är ensam. Jag har upplevt klasskompisarna som terapeutiskt hjälpmedel väldigt, väldigt starkt. (Anders)

Lärarna beskriver hur de ibland använder sig av sagor och berättelser i undervisningen vilket formuleras som ett sätt att väcka elevernas empatiska förmåga och få dem att förstå vad som är rätt och fel. Det finns vissa normer och värderingar som lärarna anser att eleverna ska ta till sig. Dessa förmedlas till eleverna utan att syftet synliggörs. Målet blir då att väcka empatiska förmågor och ett igenkännande hos deltagarna där syftet inte är demokratin i sig utan att eleverna ska utvecklas som individer. Lärarna skapar alltså arenor där eleverna får ta del av värderingar och normer genom att själva uppleva dessa.

Då kan det vara att jag ibland berättar om hur det var när jag var liten och så ibland kan det vara att man ber om råd. (Sandra)

Skulle vi ha problem i klassen så frågar jag alltid: 'Jag behöver ett råd.' Och då är barn jättekloka. Om barn är vana vid att ge råd och komma med förslag så är dom suveräna. (Anders)

Det är de som ska säga sanningarna fast jag hittar på arenor för dem att kunna göra det. (Anders)

Samtalen beskriver normförmedling där den goda människan konstrueras och uppfostras men utan någon koppling till demokrati.

Sammanfattning

Samtalen beskrivs som ett forum där eleverna ska fostras in i vissa beteenden. Detta är normer och värderingar som av lärarna uttrycker som "rätta". Lärarna beskriver normförmedlingen som en del av fostran, men det diskuteras inte som viktigt för demokratin.

Diskussion och åsikter

Här detaljstuderar jag uttalanden om diskussion och åsikter för att kritiskt granska förhållanden mellan åsikter, diskussion och deliberation.

Lärarna beskriver att en stor funktion med samtalet är att uttrycka åsikter och vikten av att *våga*. Lärarna beskriver att det är viktigt att eleverna har tränat sig i att stå för sin åsikt för att klara sig bra i livet. Själva uttryckandet av åsikter beskrivs alltså som mer väsentligt än själva innehållet i åsikterna. Petra pratar också om ringsamtalet med en fostrande funktion till att eleverna ska stå för sina åsikter.

Det är väl en del fostran kring ringsamtalet också. Att våga prata och stå för vad man tycker. (Petra)

Med respekt att lyssna på varandra och våga framföra sina åsikter och våga stå emot majoritetens åsikt. Vi övar det en halvtimme-timme varenda dag. (Anders)

Lärarna uttrycker att det ger större effekt om eleverna själva talar om för varandra vad de tycker istället för att de som lärare ska göra det. De beskriver också att öppenheten i

diskussionerna är viktiga. Det är dock läraren som styr över när öppenheten är giltig och när den inte är det.

Det blev en så bra diskussion för de ifrågasatte varandra och jag säger ju ingenting att det är rätt eller fel, utan de får diskutera. Det blev en jättebra diskussion. Och då är det någonting jag har styrt men ändå utvecklas det från deras tankar... (Petra)

Lärarna beskriver också att det inte bara handlar om att våga uttrycka åsikter utan att eleverna inte heller får värdera andras åsikter. Även om åsikterna inte är samma verkar lärarna vilja sträva efter att eleverna ska respektera den andres åsikt, genom att föregå som goda exempel. Lärarna fyller här en viktig funktion till att fostra eleverna att bli demokratiska medborgare.

Att man verkligen är intresserad så att dom vågar prata och vågar tycka och vågar tänka även om det inte är riktigt som man själv skulle ha tyckt då. (Frida)

Att dom blir trygga i att man får lov att tycka. Och sen att dom får tycka olika! Att dom respekterar varandra. (Frida)

Att uttrycka sina åsikter beskriver lärarna är viktigt för elevens framtid. Åsikterna ställs inte mot varandra utan fokus ligger återigen på själva uttryckandet av dessa. Det handlar om att träna sig i att prata inför andra och uttrycka sina egna intressen.

Upplever man att det blir en bra diskussion där många kommer till tals då har man ju haft ett bra ringsamtal. Att många uttrycker vad man tycker och tänker. (Sandra)

Har man en större grupp så är risken att inte alla kommer till tals. Man kan ställa frågor och försöka få med alla. När barnen är vana med det här sättet att komma till tals och att man känner sig trygg i den här formen av samtal då, så kan man ju göra det i större grupp också. Då känner eleverna att det är nånting som är viktigt. Att dom är berörda, att dom kan va med och påverka så, att det är viktigt. Att man ser det som sin chans. (Sandra)

Om det är någon som har något att berätta så, inte plocka dom som räcker upp handen utan ordet går i ringen så att säga och har man inget att berätta så säger man bara pass. (Ulrika)

Lärarna beskriver hur de använder sig av handuppräkningsmetoder i olika beslutsprocesser. Detta verkar ske i samband med olika former av samtal. Lärarnas berättelser konstrueras på ett sådant sätt att de inte är medvetna om att de arbetar med demokrati när de i samtalet för diskussioner med eleverna och låter eleverna få träna sig i att uttrycka sig och värdera sina åsikter ihop med andra.

Sammanfattning.

Petra talar vid ett tillfälle om "ifrågasättande", men för övrigt ställs åsikter bredvid varandra utan relation till varandra. Sammanfattningsvis är själva uttryckandet av åsikter det viktiga utan att det sätts i relation till demokrati.

Slutsats

Lärarna beskriver "demokrati" som en formell beslutsprocess. Detta kombineras med samtalet, som ett forum för att uttrycka åsikter och stå för vad man tycker, men utan att beskriva det som en del av demokratiprocessen. Samtalen respektive beslutsfattandet konstrueras alltså var för sig. Samtalet används också till att förmedla normer och värderingar som syftar till att konstruera "goda medborgare" där elevens delaktighet beskrivs som viktig. Detta innefattar bl.a. att vara empatisk, respekterande och att man ska lyssna på varandra. En demokratisk beslutsprocess beskrivs gå till via någon form av röstning där majoriteten vinner. Att lärarna arbetar med demokrati även under samtalet beskrivs inte under intervjuerna. Lärarna ser eleven som delaktig i beslutsprocessen. Det är lärarna som avgör vad som tas upp i samtalen och hur besluten fattas.

Diskussion

Resultatet av studien visar att samtalen inte definieras som demokratiska utan snarare som etiska, normförmedlande och som träning i att uttrycka sig. De intervjuade lärarna uttrycker ett förhållningssätt, där de i första hand fokuserar på att eleverna får möjlighet ”att uttrycka sig” och i andra hand ”att respektera andras åsikter”. Ibland, men mer sällan, används samtalet för att argumentera för åsikter.

”Demokrati” konstrueras däremot som formellt beslutsfattande där omröstning med majoritetsbeslut står i fokus. Samtal och beslutsfattande beskrivs som olika processer som skiljer sig från varandra, där samtalen i sig inte sätts i relation till demokratibegreppet. Lärarna avgör både om och när ett samtal skall ske, och om och när omröstning skall genomföras. Lärarna beskriver omröstningen som den egentliga demokratiska processen.

Lärarnas berättelser beskriver att verksamheten ska fostra eleverna till att bli ”goda medborgare”, som dels uttrycker sig och talar för sina åsikter, samtidigt som de lyssnar och respekterar andra. Detta uttrycker lärarna sker genom att eleverna deltar i samtalet. Den ”goda medborgaren” ska också delta i omröstningar och acceptera majoritetsbeslut vilket beskrivs som en del av demokratin. Skolverket (2000) diskuterar det demokratiska uppdraget genom att eleverna ska fostras in i vissa fasta demokratiska värderingar, som att utveckla goda sociala relationer och motverka mobbning. Resultatet av lärarsamtalen visar på att det finns vissa normer och värderingar på skolan som eleverna ska fostras in i som påminner om Skolverkets syn på det demokratiska uppdraget. Det deltagardemokratiska perspektivet innebär en uppfattning om att eleverna ska bli goda och moraliska medborgare där demokratin i sig inte är målet (Lundström, 1999). Enligt Lpo 94 är det också genom fostran som detta ska ske vilket lyfts fram i resultatet. I och med fostransmodellen kommer läraren också alltid att befinna sig i en maktposition som den som kan och vet mer. Resultatet beskriver hur man i samtalet förmedlar de normer och värderingar till eleverna som redan är förutbestämda av lärarna.

En skola som utvecklas till en samtalsdemokratisk verksamhet skulle kunna ge gemenskap och mening i skolarbetet där allas rätt och möjlighet till kommunikation kring frågor om värden och normer ses som viktigt. (Skolverket, s.32)

Det är viktigt att vara medveten om att skolan är en institution där det finns en läroplan att följa. För att värna om demokratin krävs en uppmärksamhet på vad som händer runtomkring oss. Enligt Lpo 94 ska skolan ”förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på”(s.3). Samhället är dock föränderligt vilket också innebär att de normer och värderingar vi har förändras i takt med att samhället utvecklas (Held, 1997). Borde det inte också då vara rimligt att dessa kritiskt granskas inom skolans ramar? Den deliberativa demokratin handlar om att deltagarna själva ska diskutera fram vilka normer och värderingar som ska gälla eftersom det är i det deliberativa samtalet som dessa formas (Englund, 2007). Lärarnas berättelser visar att det är de som sätter normerna för hur klimatet på skolan bör vara och hur en god medborgare är och att de genom samtalet gör eleverna delaktiga i dessa. Det finns alltså förutbestämda meningar om hur man ska och bör uppträda. Englund (a.a.) beskriver de traditionella mönstren som svåra att förändra men att det finns många lärare som vill och försöker. Det finns ett liknande mönster i resultatet av denna studie, vilket visar att det finns en vilja hos lärarna att lyfta fram eleverna mer och att det faktiskt ges möjligheter till deliberation på skolan. Borde det då inte vara både möjligt och rimligt att låta

eleverna vara delaktiga i argumentationer kring vilka normer och värderingar som existerar? Vi lever i ett föränderligt samhälle där det finns en nödvändighet i att kunna förhålla sig öppet till olika tolkningar och förhållningssätt där det deliberativa arbetssättet skulle kunna vara en möjlig väg till detta.

Enligt Englund (2007) kan den deliberativa demokratin vara ett komplement till den representativa vilket stämmer överens med studiens resultat, då lärarna beskriver att de först samtalar för att sedan fatta ett beslut. Till skillnad från Englund konstruerar dock lärarna demokratibegreppet genom att de dels gör en skillnad mellan samtal och beslutsfattande, dels konstruerar en variant av demokrati som "demokrati i sig" och inte som en av många tänkbara demokratimodeller. Eftersom det i läroplanen beskrivs att det demokratiska arbetet i skolan är viktigt kan det visa sig vara problematiskt att medvetenheten om demokratimodeller är lågt. Englund (2007) beskriver den deliberativa demokratifostran i skolan som viktig för att i framtiden kunna få ett deliberativt förhållningssätt i vårt samhälle.

Dewey (1997) hävdar att den representativa demokratin skapar isolering och konflikter mellan grupper vilket innebär att den i sig inte är önskvärd, utan att kommunikation och samspel mellan människorna är viktigt, ur ett demokratiskt perspektiv. Deliberation, menar Dewey, måste ses som en del av demokratin för att vi ska kunna utvecklas som individer och kunna forma gemensamma intressen och normer.

För att kunna ha ett stort antal gemensamma värden måste gruppens medlemmar ha samma möjlighet att få av och ta från andra. (Dewey, 1997, s.124)

Lärarnas berättelser beskriver att eleverna kan få komma med förslag på frågor som ska tas upp men det är läraren som bestämmer vilka dessa frågor är och vilken beslutsprocess som ska användas. Detta kan tyckas ge en ganska oklar bild över de demokratiska aktörerna i skolan. Vem har egentligen vilken roll i den demokratiska processen? Lundström (1999) beskriver detta med följande citat:

Elevrollen konstitueras inte av rätt till makt, utan av en rätt – och skyldighet – att delta i en läroprocess där man blir bedömd efter sina resultat. Det pedagogiska uppdraget utesluter inte elevmakt, men det gör elevmakten villkorlig och begränsad. (s.104)

Skolverket (2000) diskuterar riskerna med att läraren lätt hamnar i maktposition och att det då är komplicerat att arbeta utifrån en demokratisk värdegrund. Detta är även vad Lundström (1999) syftar till när han ställer sig frågande till om demokrati i skolan är möjlig, med tanke på att skolan inte är en politisk institution. Enligt Englund (2004, 2007) fyller dock läraren en viktig funktion i samtalen som samtalsledare, kunskapskälla och den som avgör vilka samtalsämnen som är av vikt att ta upp. Detta stämmer överens med resultatet i denna studie där lärarna beskrivs som samtalsledare och där lärarna är de som fattar besluten om och när ett samtal ska ske. Elevens roll som medborgare är begränsad till de beslut som läraren avgör som giltiga för eleven att delta i. Beslut som eleverna inte formuleras som delaktiga i är uppförandet gentemot varandra, det sociala klimatet. Eleverna informeras om vilka regler som finns på skolan och varför de finns men dessa beskrivs i sin tur inte ges något utrymme för argumenterande diskussioner.

Ur fostranssynpunkt kan deliberativa samtal komma att ge eleverna en vidare syn på att demokrati innebär mer än något formellt som enbart är till för vissa utvalda (Englund, 2007). Att det krävs en lång process för att ni dit stärks av resultatet av denna studie, eftersom lärarnas berättelser konstrueras på ett sådant sätt att demokrati ses ur ett representativt perspektiv. Att medvetandegöra och väcka en debatt om vad demokrati innebär för varje individ skulle kunna vara en fördel, om man ska kunna prata om demokratiska värderingar. Det kan tyvärr bli en motsättning i detta om inte kunskapen finns. Som Lundström (1999) beskriver så är de uppfattningar man har om demokrati avgörande för hur man tolkar läroplanens fostransuppdrag inom demokrati.

Enligt Lpo 94 ska eleven fostras till att bli en demokratisk medborgare. Skolverket beskriver detta genom vikten av kommunikation och tillåtelse av ifrågasättande i en tolerant miljö. I det samhälle vi lever i med många influenser från olika håll finns det en nödvändighet i att kunna förhålla sig öppet till olika kulturer och tankemönster. Enligt resultatet tar lärarna upp ämnen och områden som berör verkligheten utanför skolans ramar vilket Englund (2007) beskriver som ett viktigt redskap för att behålla demokratin och skapa ett intresse för demokratiska frågor hos eleverna. Englund (a.a.) beskriver skolan som en viktig del i det demokratiska fostransuppdraget genom att via deliberation skapa ett intresse för politik och offentliga frågor. En demokrati är beroende av engagerade medborgare, men för att bli engagerad krävs det också engagerade förebilder. Skolan är en institution som utgör länken mellan demokratin och individen där eleven, via fostran, ska få med sig redskapen till olika demokratiska förhållningssätt. Detta för att på bästa sätt kunna ta vara på den demokrati vi lever i och kunna delta i demokratiska sammanhang. Med detta i åtanke vill jag avslutningsvis citera Dewey (1997):

Ett samhälle med strikt klassindelning behöver endast ägna särskild uppmärksamhet åt utbildningen av sina styrande. Ett samhälle som är rörligt och som genomkorsas av kanaler för en förändring som pågår överallt, måste se till att dess medlemmar fostras till initiativ och anpassningsförmåga. Annars överväldigas de av de förändringar som drabbar dem och vars betydelse eller samband de inte förstår. Resultatet blir allmän förvirring och få kommer att tillägna sig resultaterna av andras blinda och utifrån styrda aktiviteter. (s. 128)

Metoddiskussion

Jag valde att göra kvalitativa intervjuer, då undersökningen fokuserar på att undersöka hur lärare förhåller sig till demokratibegreppet. Intervjuerna gjorde att jag hade möjlighet att fördjupa undersökningen genom att ställa följdfrågor och utveckla ett avspänt samtal. På det sättet kunde jag få en verklig förståelse för lärarnas tankemönster, vilket ett frågeformulär inte hade kunnat ge. Detta gjorde att intervjuerna gav mig den empiri som krävdes för att få svar på de frågeställningar som studien innefattade. Jag hade även kunnat göra observationer men ansåg att detta kunde ha upplevts som en kontrollerande form av att lärarna verkligen gjorde som de sa. Jag valde att inte göra observationer eftersom mitt syfte inte heller var att se vad som verkligen gjordes i klassen utan lärarnas uppfattningar kring demokrati. Jag är medveten om att resultatet endast berör de lärare som ingår i studien. Hade jag gjort undersökningen på en annan skola eller valt att undersöka flera skolor hade resultatet troligtvis sett annorlunda ut.

Förslag till fortsatt forskning

Under studiens gång har det väckts frågor kring hur lärare hanterar demokratibegreppet i praktiken utifrån fostransuppdraget. Andra frågor som har väckts är vad elever har för uppfattningar om demokrati och om de är medvetna om att de fostras i demokrati.

Litteraturförteckning

Almgren, Ellen (2006). *Att fostra demokrater – Om skolan i demokratin och demokratin i skolan*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt – Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Andra uppl. Lund: Studentlitteratur.

Dewey, John (1997). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.

Englund, Tomas (1999). Den svenska skolan och demokratin. I *Det unga folkstyret*, SOU, 1999:93.

Englund, Tomas (2004). Deliberativa samtal i ljuset av deliberativ demokrati. I Premfors, Rune & Roth, Klas (red.) (2004). *Deliberativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Englund, Tomas (2007). Utbildning som medborgerlig rättighet. Skilda traditioner och uttolkningsmöjligheter. I Englund, Tomas (red.) (2007). *Utbildning som kommunikation – Deliberativa samtal som möjlighet*. Göteborg: Daidalos.

Forsberg, Eva (2000) *Elevinflytandets många ansikten*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Forskningsetiska principer inom humanistisk – samhällsvetenskaplig forskning. (2002) Vetenskapsrådet. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf> [2007-05-18].

Hadenius, Axel (2001) *Demokrati – En jämförande analys*. Malmö: Liber.

Held, David (1997) *Demokratimodeller – Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Göteborg: Daidalos.

Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lundström, Mats (1999) Demokrati i skolan? i *Det unga folkstyret*. SOU, 1999:93.

Lpo 94, Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (1998) Stockholm: Utbildningsdepartementet/Fritzes

Näsman, Elisabeth (2004). Barn, barndom och barns rätt. I Olsen, Lena (red.) (2004). *Barns makt*. Uppsala: Iustus Förlag.

Skolverket (2000) *En temabild om värdegrunden – Med demokrati som uppdrag*. Stockholm: Liber.

Theodorsson, Annika (2003) *Samtala både länge och väl – Deliberativ demokrati i tre föräldrakooperativ och dess effekter på deltagarna*. Göteborg: Förvaltningshögsk., Univ.

Intervjuguide

Beskriv hur en skoldag kan se ut.

Beskriv hur en samling kan gå till.

Beskriv hur ett samtal kan gå till.

Beskriv en situation när ett beslut ska fattas.

Finns det områden som eleverna inte kan eller får besluta eller samtala om?

Högskolan Väst
Institutionen för individ och samhälle
461 86 Trollhättan
Tel 0520-22 30 00 Fax 0520-22 30 99
www.hv.se